

Glässer Norbert – Zima András:

A zsidó folklóre szegedi kutatói – modern zsidó tudomány és európai önkép¹

A Löwök folklorisztikai és vallástörténeti munkássága csupán annak társadalmi beágyazottsága felől válik értelmezhetővé. Tanulmányunk a formálódó modern zsidó önkép és a vallási hagyomány racionális, történeti megközelítésének kapcsolatával foglalkozik. Löw Lipót munkássága szorosan összefügg azokkal a tendenciákkal, amelyek később fia, Löw Immanuel révén teljesedtek ki. A Löw család munkássága és hagyatéka Szegeden a modern zsidó tudományosságot képviselte. Ez a hagyatéka számunkra a társadalmi kontextus, a mentalitástörténeti elemzés felől válik fontossá. Erre a kontextusra a zsidó régiségek fogalma és a mögötte meghúzódó koncepció világít rá.

Fontos leszögezni, hogy Löw Lipót zsidó régiségekkel foglalkozó tanulmányai egy olyan hagyatékat képeznek, ami a Ben Chananjában, más folyóiratokban, valamint önálló kötetekben jelent meg, s aminek egy részét Löw Immanuel gyűjtött össze, gondozta és adta közre.² A zsidó tudományosság egyik nyelve a német volt. Amíg Löw Lipót a zsinagógai szónoklat és a mindennapi nyelvhasználat terén a magyarosodást szorgalmazta, a Wissenschaft des Judentums keretében fiával együtt német nyelven publikált. A két szituatív nyelvhasználat között feszülő ellentét csak látszólagos. Gyáni Gábor és Fenyves Katalin egyaránt rámutatott arra, hogy a Bildung, a polgári műveltség nyelve – egy többnyelvűség keretében – az irodalmi német. Ez nem csak a magyarosodó zsidó polgárságot jellemezte.³ A szituatív nyelvhasználat másik fontos oka – a Bildung és a bürgerliche Verbesserung felvilágosult gondolata mellett – az volt, hogy a 19. századi kultúraalakító központok között fontos szerepet töltöttek be Nyugat- és Közép-Európa német nyelvi szituációkban élő nagyvárosai. A német – a francia, héber és angol mellett – fontos közvetítő nyelvi közeget képviselt. A zsidó tudományosság művelői többnyire a modern zsidóság nyugati központjaiban végezték egyetemi tanulmányaikat, így a német összekötő nyelvként szolgált Nyugat-Európától Kelet-Európáig.⁴ Löw Lipót munkái is sem csupán Szegeden kerültek

¹ Az írás a SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék OTKA pályázata (68325) és az OR-ZSE-MTA Zsidó Kultúrakutató Csoport (TKI 237/2007) keretében végzett kutatások eredményeiből született. A tanulmány egyes részei Glässer Norbert előadásában *Löw Lipót és a zsidó antikvitások kutatása, Zsidó hagyomány és modern európai önkép* címen a Szegedi Zsidó Hitközség által Löw Lipót főrabbi születése 200. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián (Szeged, 2011. május 22.).

² Vö. *Egyenlőség*, 1889. febr. 24./ 1. A zsidók vallásos közönye. [Írta:] D. Gy.

³ Fenyves Katalin: *Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe*. Corvina Kiadó, Budapest, 2010. pp. 112, 159, 180-184, 190-191.; Gyáni Gábor: 'Az újra felfedezett polgári múlt', in *Sokszínű kapitalizmus* Pályaképek a magyar tőkés fejlődés aranykorából szerk. Sebők Marcell HVG Kiadó, Budapest, 2004. pp. 13-15.

⁴ Daxelmüller, Christoph: Hundert Jahre jüdische Volkskunde – Dr. Max (Meir)Grunwald und die „Gesellschaft für die jüdische Volkskunde“, in *Aschenas* 9. J., 1. H. 1999. pp. 133-143.; Meyer, Michael A.: Two Persistent Tensions within Wissenschaft des Judentums, in *Modern Judaism* Vol. 24, No. 2. 2004. pp. 105-119.;

kiadásra. 1870-ben Löw Lipót zsidó írásbeliség emlékeivel foglalkozó munkája példál
Lipcsében jelent meg.⁵

Veidlinger, Jeffrey: *Jewish Public Culture in the Late Russian Empire. The Modern Jewish Experience*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2009. pp. 229-260.

⁵ Löw, Leopold: *Graphische Requisiten und Erzeugnisse bei den Juden. Beiträge zur jüdischen Alterthumskunde*. Leipzig, 1870.

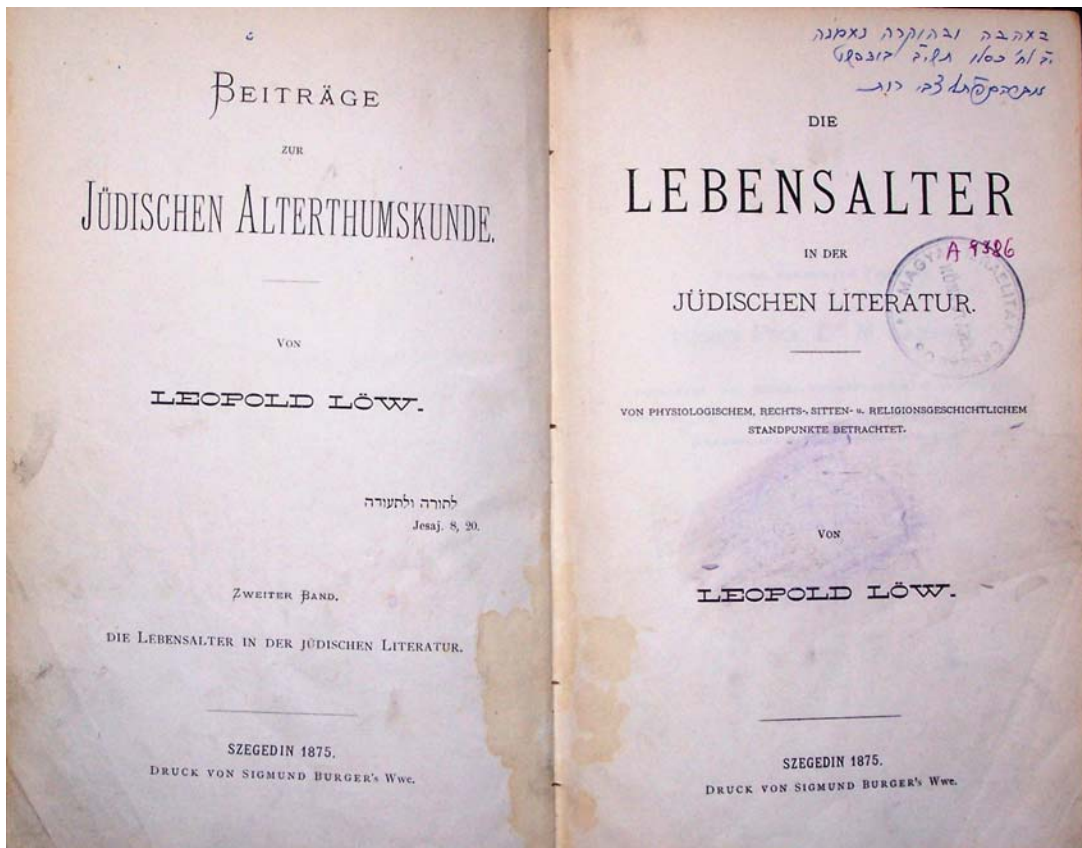
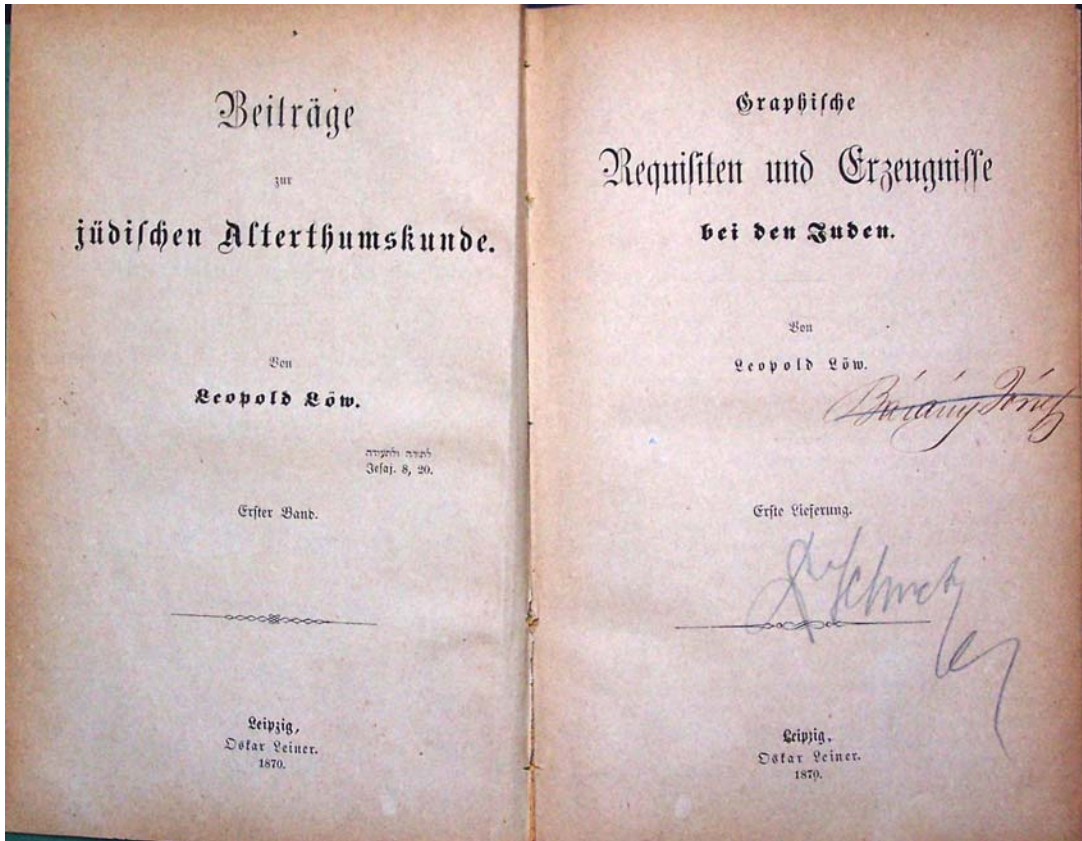
A modern európai önmeghatározás az antik és keresztény örökség gondolatára épült.⁶ Löw Lipót munkáit zsidó régiségtanként (jüdische Alterthumskunde) határozta meg, Scheiber Sándor Löw Immanuel munkáinak egy részét pedig zsidó folklóre-ként fogta össze.⁷ A két meghatározás szorosan összefüggött. A skót John Thoms (1803-1885) amikor a *folk-lore* szót (1846) megalkotta, a popular antiquities megfelelőjének szánta. Szerinte az ezek emlékezetében szétszórt tényeket végtelen számban kell összegyűjteni, mindaddig, míg a begyűjtötteket Grimm *Deutsche Mythologie* c. művéhez hasonlóan lehet majd előadni és elemezni. A Német mitológiáról Thoms úgy nyilatkozott, hogy „parányi ténydarabocskák tömege, melyek közül rengeteg, ha magában szemléljük, jelentéktelen, de ha abban a rendszerben tekintjük, amelybe a nagy szellem összefűzte őket, olyan értéket nyernek, amiről az első feljegyző nem is álmodott”.⁸ Thoms az összehasonlító vizsgálatok fontosságát is hangsúlyozta. Másik fontos tényező, hogy a modern európai középrétegekben intenzív spirituális érdeklődés jelent meg az univerzum, valamint az emberi faj természete és végzete iránt. Egyrészt úgy érezték, hogy a keleti vallások mondani tudnak valamit az ember természetéről és végzetéről. Nem tudományos keretek között, a múlt és a Kelet vallásait sokan belső fejlődésük okán megőrzendőnek és helyre állítandónak vélték. Másrészt heves tudományos aktivitás is jellemezte a vallás iránti érdeklődést. Az idegen kultúrák és vallások különböző jellemzőit és tényeit tanulmányozva minél szélesebb körű rálátás megszerzésére törekedtek. Mindez abban az időszakban történt, amikor mind földrajzi, mind történeti, mind pedig spirituális dimenzióban a világra vonatkozó európai új felfedezések legnagyobb része esett. A vallás iránti érdeklődés már nem csak vallásos, hanem kulturális alapon is állhatott. A kutatók között pedig ugyanúgy megjelentek a saját vallási meggyőződésükből és erkölcsi kategóriákból kiinduló idealisták, mint azok a kritikusok, akik a vallás mögött felfedezni vélték a racionalitást és a társadalmi szinten megjelenő ok-okozati összefüggéseket. Mindannyian megfigyelhető és tapasztalati úton tanulmányozható jelenségként tekintettek a vallásra.⁹

⁶ Vö. Fenton, Alexander: A néprajzi (etnológiai) kutatás szakaszai Nagy-Britanniában – különös tekintettel Skóciára, in *Ethnographia* XXX. 1989. p. 52., Anttonen, Pertti J.: *Tradition through Modernity*. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. Finnish Literature Society, Helsinki, 2005. pp. 27-33.

⁷ Löw, Leopold: *Graphische Requisiten...* im.; Löw, Leopold: *Die Lebensalter in der jüdischen Literatur von physiologischem, rechts-, sitten- und religionsgeschichtlichem Standpunkte betrachtet*. Beiträge zur jüdischen Alterthumskunde. Szegedin, 1875.; Scheiber, Alexander: *Immanuel Löw Studien zur Jüdischen Folklore*. Georg Olms Verlag, Hildesheim – New York, 1975.

⁸ John Thoms-ot idézi: Fenton, Alexander: *A néprajzi...* i.m. p. 54.

⁹ Waardenburg, Jacques: *Classical Approaches to the Study of Religion*. Aims, Methods, and Theories of Research. Introduction and Antology. Walter de Gruyter, New York – Berlin 1999. pp. VII-X.

A zsidó felvilágosodás egy általános társadalomtörténeti folyamatban helyezhető el, amelyet Ferdinand Tönnies és a zsidó történetírásban őt adaptáló Jakov Katz nyomán premodern–modern váltásnak tekintünk.¹⁰ Ez alatt egy gyökeres társadalmi átalakulás értendő, amelyben megváltozott az egyén–közösség–állam viszonya. A testületiséget az individuumokkal kialakított szerződéses viszony váltotta fel. Megváltozott a vallási intézményi legitimitáshoz és autoritáshoz való viszonyulás. Ezzel együtt pedig fellépett a racionális kritika, valamint az ember és a társadalom megértésére és jobbra tételére irányuló igény.¹¹ Ezeket az általános tendenciákat a hászkálá, a zsidó felvilágosodás is adaptálta.¹² A vallási hagyomány láncolatához újszerűen viszonyuló stratégiák kidolgozásának időszaka ez. Ezek a stratégiák a zsidóság tőkés társadalomba lépő tagjai számára váltak fontossá. A múlt hagyománya saját életviláguk keretei között értelmezhető és használható múlttá vált.¹³ A zsidó felvilágosodás keretében a tudományos értelmezés felől ebben segített a zsidó régiségtan, a zsidó folklór.

Ez azonban egyúttal célzatos, alkalmazott tudomány is volt. Feladata a mászkil eszmék terjesztése és egy új felvilágosult zsidó közösségi tudat megerősítése lett. A felvilágosodás keretében megjelenő különböző filozófiai irányzatok valláshoz való viszonyulásában közös vonásként jelent meg a vallási tradícióknak és intézményeknek az okság, a természet és az univerzalizmus mércéje szerint történő megítélése. A zsidó felvilágosodás képviselői, a mászkilok, leértékelték a korai modern askenázi judaizmus elszigeteltségét, Talmud-központúságát és kabbalisztikus irányultságát. Ez együtt járt a hagyomány láncolatához való viszonyulás gyökeres újragondolásával. A tradicionalitásra törekvő csoportok zsinórmértéke ezzel szemben a hagyomány láncolata, a *sálselet hákábbálá* volt. A hagyomány láncolatának lényege az, hogy minden újonnan felmerülő vallási kérdés és bevezetett gyakorlat az egymásra épülő generációk kanonizált vallási irodalmán keresztül visszavezethető legyen a *szináji* kinyilatkoztatásig és Mózes 5 könyvének szövegéig. Löw Lipót munkásságában a hagyomány láncolatához való újszerű viszonyulás fóruma a Ben Chananja címen indított „teológiai” folyóirat lett.

A zsidó felvilágosodás képviselői a közösségek belső kulturális mintáinak terén és a külvilággal való csoportközi stratégiában egyaránt reformot szorgalmaztak. Ez a belső

¹⁰ Porat, Dan A.: One Historian, Two Histories: Jacob Katz and the Formation of a National Israeli Identity, in *Jewish Social Studies* Vol. 9, No. 3, (Spring/Summer 2003, New Series) pp. 56-75.

¹¹ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Túlélési stratégiák* Társadalmi adaptációs módok. Kossuth Kiadó, Szekszárd, 2007. pp. 383-384.

¹² Vö. Dubin, Lois C.: Enlightenment and emancipation, in *Modern Judaism. An Oxford Guide*. Edited by Nicholas de Lange & Miri Freud-Kandel. Oxford University Press, Oxford, 2005. pp. 29-41.

¹³ Hess, Jonathan M.: Leopold Kompert and the Work of Nostalgia: The Cultural Capital of German Jewish Ghetto Fiction, in *The Jewish Quarterly Review* Vol. 97, No. 4 (Fall 2007) pp. 576–615.

kulturális minták esetében a belső zsidó kulturális javak körforgásának tágítását és újraorientálását foglalta magába, míg a külvilággal való csoportközi stratégiáknál a zsidók felkészítését a többségi társadalom felé történő közeledésre és az új lehetőségekben való részvételre.¹⁴ Ezek a tendenciák a Löwök törekvéseiben is megjelentek. A morvaországi születésű Leopold Löw Szegedre vivő útja a tradicionalitásra törekvős hitközségi életből a tudatosan modernizáló városi középrétegek világába vezetett. Juda Löw ben Becalél (1525-1609), a prágai gólem megalkotásának legendájával övezett, MAHARAL néven ismert rabbinak, egyenes ági leszármazottjaként Trebitsch, Kolin, Leipnik, Eisenstadt (Kismarton) és Prossnitz talmud-iskoláiban tanult, ugyanakkor a *hászkalá* Nyugatabbról érkező eszméinek jegyében a pozsonyi liceumot is elvégezte protestáns teológiai ismereteket szerezve, valamint a pesti s a bécsi egyetemen is gyarapította tudását. A századforduló magyarországi lexikális tudásanyagában és önreprezentációjában Löw Lipót elsősorban magyarosodó vallási újtóként, az emancipáció szószólójaként és az izraelita oktatási reform meghatározó alakjaként tűnt fel. Az ezzel párhuzamos vagy a 20. század első felében íródott angol és német zsidó enciklopédiák – melyeknek szerkesztőségében Goldziher Ignác mellett, a *Wissenschaft des Judentums* kiemelkedő alakjai között sokszor ott található Löw Immánuel neve is – a zsidó felvilágosodás alakját, a *mászki* emelték ki Löw Lipót életművéből.¹⁵

A korabeli populáris zsidó szokások ellenében megjelenő *mászki* attitűd Löw Lipót hagyományértelmezésében is feltűnt. 1839-ben a Talmud előírásait az általa javasolt Accomodationsrichtung jegyében „rabbinikus tekintélyek égisze alatt különféle módosítások által a jelenlegi viszonyokhoz illeszteni” javasolta, amelyben a helyes út meghatározója a „történeti kutatás” lett volna.¹⁶ Löw ekképp a jelen törekvéseiből kiindulva részlegesen felfüggesztette a generációkon átívelő vallási tekintélyek láncolatát, amelyre a tradicionalitásra törekvő közösségek vallásosságukat alapozták. Az accomodatio Löw Lipót szerint ugyanis azáltal, „hogyan visszatér a forrásokhoz, egy szabadabb kritikai kutatás számára tör utat. Már sok lényeges újítást hozott a zsinagógába és az iskolába és így üdvösen hatott a zsidóság fejlődésére.”¹⁷

Vélekedése mögött korának haladásról alkotott gondolata és a modernitás minden korábbtól élesen elkülönülő mivoltáról megfogalmazott képzelete állt. Ennek lenyomata

¹⁴ Dubin, Lois C.: Enlightenment... i.m. pp. 29, 36.

¹⁵ Vö. Haneman, Frederick T.: Löw, Leopold, in *The Jewish Encyclopedia*. Funk and Wagnalls Company, New York – London, 1906. pp. 192-193.

¹⁶ Löw, Leopold: Die Reform des Rabbinischen Ritus auf rabbinischem Standpunkte. In: *Gesammelte Schriften*, I. kötet, Szeged, 1889. 15-29. Idézi Komlós Aladár: *Magyar-zsidó szellemtörténet a reformkortól a holocaustig*. I. kötet. A Magyar zsidóság irodalmi tevékenysége a XIX. században. Múlt és Jövő Könyvek. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1997. pp. 41-42.

¹⁷ Uo.

figyelhető meg a történetiség rendjére vonatkozó elképzeléseiben is. A történetiség rendje alatt a saját múlttal szemben fenntartott viszony értendő, azaz a saját történelem kezelése és a vele való élés módja. Ez nem periodizáció, hanem viszonyulási mód és annak változása.¹⁸

Löw egyik írása, *Die Klage über Indifferentismus* jól példázza ezt.¹⁹ A vallási közöny történetéről írott tanulmánya egyszerre történeti áttekintése és bírálata is a nemzedékek láncolatára épülő, múlthoz való, tradicionális zsidó viszonyulási módnak. Az orthodoxia a korábbi nemzedékek vallásosságbeli nagyságát hangsúlyozza. Ezt a vallásosságot visszafelé haladva a genealógiai láncolaton mind tökéletesebbként és elmélyültebbként mutatja be. A történetiség orthodox rendjének társadalmi célja a közösségi értékek és minták megerősítése. A követendő utat jelölik ki általa.²⁰ Ez pedig a múlt viszonylatában rajzolódik ki a jelen keretei között. „Folyton hangoztatják, – írja Löw – hogy a közöny vallásos dolgokban mindinkább tért hódít magának, hogy az nemcsak a nagyvárosokban terjedt el, hanem kisebb helységeken is utat tört magának. A szünni nem akaró panasz nem ejti bámulatba azokat, kik elmúlt idők történetét ismerik. Tudja a történész, hogy a panasz nem új, csak meg-meg újul; évszázadokon át ugyanazon hang vonul végig. A vád egyes pontjai idő és körülmények szerint változtak, a vád maga azonban folyvást az maradt.”²¹ Löw Lipót azáltal, hogy a vallási autoritások vélekedéseit a történeti kritika tárgyává tette, egyúttal saját korától is eltávolította azokat. Löw orthodox kortársaitól ugyanis ezek a zsidó felvilágosodás képviselőit érintő bírálatként hangzottak el. A történelem menetét a modern haladás felől átértelmezve pedig Löw a múlthoz való orthodox viszonyulásról mondott kritikát. „A korszakok kapcsolatban állanak egymással mint a láncszemek: a jelen a múltból fejlődik; a ki tehát a jelent kárhoztatja, az pálczát tört a múlt fölött is.”²² Erősítette meg a tudatosan modernizáló zsidók útjának helyességét, amelyre a történeti fejlődés újabb szakaszaként tekintett.

Mind a fejlődés felvilágosult toposzának jegyében kifejtett társadalmi/ felekezeti tevékenységét tekintve, mind pedig azt a zsidó tudományos munkásságot nézve, amelyre a századfordulós *Wissenschaft des Judentums* a zsidó régiségek bűvárlataként tekintett vissza, Löw Lipótot egyaránt jellemezte az a történeti rekonstrukció, amelyet – Harvey Hill szerint – a 19. századi felekezetek tanításukban vagy intézményi szerkezetükben a részleges reformok

¹⁸ Szekeres András: Az idő urai? Történészek és időstruktúrák, in Fejős Zoltán (szerk.): *A Megfoghatatlan idő. Tanulmányok. Tabula könyvek 2.* Néprajzi Múzeum, Budapest, pp. 136-147.

¹⁹ Löw, Leopold: *Die Klage über Indifferentismus*, in *Ben Chananja* 1858. pp. 3-10.

²⁰ Lásd: Glässer Norbert: *Ateresz z'kénim* A vallási szocializáció családképe a két világháború közötti budapesti orthodox zsidó sajtó diskurzusaiban, in Rokay Zoltán – Csipak Árpád (szerk.): *Pléróma. 1947-2012.* Lux Color Printing – Szulik Alapítvány, Óbecse, 2011. pp. 77-108.

²¹ Magyar fordítását magyar zsidóságon belüli kultúrmissziós céllal közli Szabolcsi Miksa: *Egyenlőség*, 1889. febr. 24./ 4. A zsidók vallásos közönye. [Írta:] D. Gy.

²² Uo.

előmozdítására használtak.²³ A *Wissenschaft des Judentums* rabbinikus vonalán belül – a történelemben manifesztálódott zsidó tradíció természetét kutatva, az esszenciális judaizmust keresve – ennek jelentős képviselője Abraham Geiger volt. A történeti rekonstrukciós megközelítés a pusztán történeti megismerés problémáján túl a felemelkedő reformprogramot támogatta azáltal, hogy illusztrálta azt a számtalan utat, amelyen a zsidók a vallási életüket a különböző körülményekhez igazították, anélkül, hogy vallási tradícióhoz való hűségüket feláldozták volna.²⁴ Löw Lipót megfogalmazásában ennek a történeti rekonstrukciónak a magyarországi adaptációja tűnt fel: „időszerűnek tartjuk, hogy a talmudot (...) csodálói ellen is megvédjük és tudományos megtárgyaláshoz segítsük, aminőben az ókor más írásművei már régen részesülnek.”²⁵ – írta Löw az emancipációt és a kongresszusi szakadást megelőzően szegedi zsidó tudományos folyóiratának, az általa indított és 1858-1867 között megjelentetett *Ben Chananja* hasábjain.

Löw Lipótnál a zsidó régiségek monografikus feldolgozásai is ebbe a történeti rekonstrukciós törekvésbe illeszkednek: *Die Graphischen Requisiten* (1870-71), *Die Lebensalter in der Jüdischen Literatur* (1875), valamint a tervezett harmadik kötetnek posztumusz megjelent töredékei: *Der Synagogale Ritus* (1884). *The Jewish Encyclopedia*, amelynek nemzetközi tanácsadó testületébe Löw Immanuel is tartozott, 1906-ban ugyanezt a vonatkozást emelte ki, amikor arra utalt, hogy Löw Lipót legjelentősebb zsidó régiségtani tanulmányai és rezponzumai azzal a céllal íródtak, hogy a különböző intézmények fejlődését bizonyítsák és hogy a legtöbb esetben kimutassák az idegen szokások befolyását.²⁶

Löw Lipót főbb műveinek megjelenését követően Goldziher Ignác a *Magyar Zsidó Szemle* indulásakor, 1884-ben programként ugyanezt a geigeri történeti rekonstrukciót kérte számon a judaizmus magyarországi neológ megközelítésén. Az általa szorgalmazott bibliakritika határát – Szabolcsi Miksa nézetéhez hasonlóan,²⁷ bár nem a közösség vallási élete, hanem az akadémiai tudományos kutatás felől szemlélve – a Tórában, azaz Mózes öt könyvében szabta meg.²⁸ Ez a választóvonal Zacharias Frankel megközelítéséig nyúlik vissza, aki különbséget tett a zsidó vallás „pozitív” magva és a *Szóbeli Tan* között. Az előbbi Frankel szerint

²³ Hill, Harvey: The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum, in *Modern Judaism* Vol. 27, No. 3, October 2007. p. 329.

²⁴ Hill, Harvey: The Science of... i.m. p. 330.

²⁵ Löw, Leopold: Die Pflege der talmudischen Alterthumskunde eine dringende Aufgabe unserer Zeit. Gründung eines wissenschaftlich talmudischen Vereines. Ben-Chananja 1865. nov. 22./ 839-847. Idézi Komlós Aladár: Magyar-zsidó... i.m. p. 42.

²⁶ Haneman, Frederick T.: Löw, Leopold... i.m. 192.

²⁷ *Egyenlőség*, 1898. márc. 10. 2-5. A szeminárium és a bibliakritika, írta Szabolcsi Miksa.

²⁸ Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet, in *Magyar Zsidó Szemle* I. évf. 2. sz. 1884. pp. 89-91.

kinyilatkoztatott, így nem vethető alá racionális kritikának, míg az utóbbi a történelem során alakult ki, ezért újraértelmezhető – de meg nem reformálható –, jelenségnek tekintette.²⁹

Löw Lipót *Die Lebensalter in der jüdischen Literatur* című munkájában az életfordulókhoz, életkorokhoz kötődő vallási szokásokat vette számba. A mászkilok által korábban élesen bírált populáris zsidó szokások történeti távlatba helyezése egyaránt segítette a korábbi generációk hagyományainak újratárgyalását és a felvilágosult kritika mérsékelt megfogalmazását. Könyve az emberi életre vonatkozó ismereteket tekintette át a Szentírás, a talmudi, a rabbinikus és a kabbalisztikus irodalomban a középkortól a modern világirodalomig, a magzati kortól a halálig.

Löw Lipót történeti narratívumában igen széles kitekintéssel közelített a témához. Egyaránt támaszkodott a Grimm-testvérek népköltészeti érdeklődésére, a 18. század végi rabbinikus és mászkil nézetekre és a *Wissenschaft des Judentums* területéről Zunz és Steinschneider megállapításaira. Beépítette a klasszikus, korai keresztény és a nemzeti irodalmat is. Löw Lipót munkáiban megjelenő folklorisztikus adatok esetében számunkra viszont azok kontextusa válik fontossá. A zsidó folklór nem a népiség gondolatának részeként jelentek meg, hanem vallási-felekezeti keretek között, összhangban az emancipációból eredő kizárólagosan felekezeti önmeghatározással.

Apja munkásságát folytatva, Löw Immanuel írásai elsősorban a neológ középrétegeknek szóltak,³⁰ ugyanakkor az új zsidó tudományosság keretében megfogalmazott felvetései nem csupán a tudatosan modernizáló zsidó középrétegek kultúráról és vallásról kialakított éthosát jellemezték. Mindez ugyanis egy olyan modern európai önképbe illeszkedett, amely az egyetemes emberiségre kivetített unilineáris fejlődés mentén felrajzolt saját történetét az antikvitásban gyökerezett, s ezen kulturális fejlődés csúcsának önmagát tekintette.³¹

Löw Immanuel tematikus, folklorisztikai írásaiban kiindulási pontként a Szentírás, s az azt értelmező Talmud korának irodalma szolgált. A judaizmus ezt követő kanonizált irodalma viszont – vallási vonatkozásait ugyan el nem vitatva – már a populáris antikvitások kontextusába ágyazódott, és kultúrtörténeti jelentőséget nyert. Löw ennek során ókori

²⁹ Yedidya, Assaf: Orthodox reactions to "Wissenschaft des Judentums", in *Modern Judaism* Vol. 30, No. 1, February 2010. 88.

³⁰ Toronyi Zsuzsanna hasonló tendenciát mutatott ki 1932-től a budapesti Zsidó Múzeum esetében, amely a rituális-kulturális törésvonal mentén, a rituális használatból kivont, kulturális síkra áthelyeződött szertartási tárgyak szemlélését a Tóra-olvasás napjain, valamint szombaton és az engesztelónapi böjt során kvázivallásos cselekedetként tette lehetővé a neológ hívek számára. Toronyi Zsuzsa: Útmutató gyűjtemények néprajzi értelmezésére: zsidó néprajzi múzeum? in *Néprajzi Értesítő* LXXXVIII. 2006. pp. 54-55. A bemutatott eset számos vonásában hasonlít Arnold Eisen által felvetett – kompenzációs kvázivallási cselekedetként felfogott modern zsidó nosztalgia kérdéséhez. Eisen, Arnold M.: *Rethinking Modern Judaism*. Ritual, Commandment, Community. The University of Chicago Press, Chicago & London, 1997. pp. 1-20.

³¹ Vö. Anttonen, Pertti J.: Tradition... i.m. pp. 28-30.

képzeteket foglalt össze pozitívista módon. A rabbinikus tudás mellett így kaptak helyet az orientalisztikai ismeretek és a modern zsidó történetírás addigi eredményei. A szövegeket tekintve így váltak forrássá a judaizmuson belüli nem kanonizált párhuzamos értelmező irodalmak, a judaizmuson kívüli apokrif iratok, a görög és római források, a keresztény szövegek és szent hagyomány, a bibliai népekről alkotott modern tudásanyag, valamint a természeti népek szokásai. Az antik források és a keresztény hagyományok a modern Európa önképében értelmezendők. Az antikvitás – a Wissenschaft más képviselőihez hasonlóan – az az időszak Löwnél, amelyen keresztül a judaizmus hagyománya – a görög, római és keresztény hagyományokra építő – modern nyugati emlékezet részévé válhat.³²

A Wissenschaft történeti rekonstrukciója gyakran állt a judaizmust taglaló modern keresztény értelmezések ellenében megfogalmazott apologetika szolgálatában.³³ Löw esetében viszont a keresztény források használata a párhuzamosság felmutatásával elsősorban a zsidó hagyomány európai elhelyezését, a századforduló középrétegeibe illeszkedett zsidóság számára a modern igényekhez igazodott judaizmus európai emlékezetbe történő integrálását segítette.

Löw Lipót és Immanuel tanulmányai – a modern európai önkép keretében – egyúttal szintézisét is képezik a korszak judaizmus kultúrtörténetére vonatkozó tudásanyagának. Céljukat és a tudatosan modernizáló zsidó közösségek emlékezetét tekintve ugyanakkor az integráció szövegei is. A recipiált felekezetté vált izraelita vallású emancipált középrétegek társadalmi integrálódásának időszakából egy olyan időszakba vezetnek át, amelyben már csupán az integráció belső neológ diskurzusa maradt meg, az a társadalmi közeg pedig, amelybe ágyazódott, gyökeres változáson ment keresztül.³⁴

³² Eisen, Arnold M.: Rethinking... i.m. pp. 1-20, 156-187.

³³ Hill, Harvey: The Science of... i.m. pp. 330-331.

³⁴ Frisch Ármin, dr.: Tanulmány Löw Lipótról, in *Jubileumi Emlékkönyv Dr. Blau Lajos a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának hatvanötödik születésnapjára és negyvenéves írói jubileuma alkalmából*. Kiadták dr. Hevesi Simon – dr. Klein Miksa – dr. Friedman Dénes, Budapest, 1926. pp. 180-181., vö. Glässer Norbert – Zima András: Unchangingness In Change The changed self-image of Budapest Jewish groups in the interwar years as a result of the changed borders in the Carpathian Basin, in *Acta Ethnographica Hungarica* 56 (2011) 1. pp. 63-92.